

ANTONIN ARTAUD

(1896 – 1948)

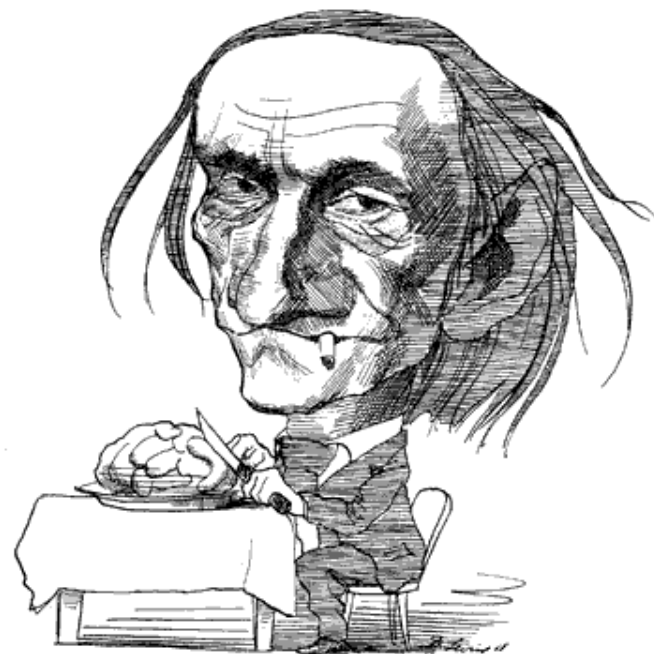

8. března 2018 – Pavel Trtílek

- nejvýznamnější meziválečný „avantgardista“, reformátor, vizionář...
- cítil v divadle spásu světa
 - civilizace je nemocná, divadlo ji může uzdravit
- návrat divadla k rituálu (teatralita archaických obřadů), opuštění novodobých divadelních konvencí, které divadlo jen omezují
- v očích současníků „bláznivý klaun“
- po 2. sv. válce zlom: Artaud uznáván
- ...ve Francii dodnes adorován
- *„Jsem člověk, který mnoho duševně vytrpěl, proto mám právo mluvit!“*

- nar. 4. září 1896 (Marseille)
- vl. jm. Antoine Marie-Joseph Artaud
- své první autorské pokusy zničil (poezie)
- 1917 mobilizován (záhy propuštěn)
- do 1920 léčen v ústavech pro duševní zdvojení:
 - svůj stav duševního zdvojení popsal slovy: „být vlastním svědkem“
 - z jeho zápisků: *„Trpím strašnou nemocí ducha. Když se něčeho dotýkám, nevnímám, že bych to byl já – ale že je to nějaká úmyslná překážka a mám přítom pocit, že jsem jenom kostra, tělo sedřené z kůže a masa.“*

Antonin Artaud

- do 1920 léčen v ústavech ve Francii a Švýcarsku
 - trýznivý pocit, že slova nemohou vyjádřit naše myšlení
- 1920 poslán do **Paříže**
 - v uměleckém prostředí získal přezdívku „Kníže Artaud“
 - němé filmové role (v produkci jeho strýce), psal recenze, maloval...
- 1921 herecký debut v divadle (Théâtre de l'Œuvre)
- 1927 působí rozpaky výkonem v roli Marata ve znamenitém filmu *Napoleon* (viz foto)
- 1928 exceluje v roli kněze ve filmu *Utrpení panny Orleánské* (*La Passion de Jean d'Arc*)

Utrpení panny Orleánské (1928)

- **Hrátky nebes** (básnická sbírka, 1923)
- 1923 – herec, scénograf, technik v divadle **Atelier** (šéfem Charles Dullin), nejlepší období jeho života
 - exceloval v rolích andělů, démonů, přízraků, věstců...
 - např. v roli krále Basilia (Calderonův *Život je sen*), věštce Teresia (Cocteauova adaptace *Atigony*)
- 1924 – **Comédie des Champs-Élysées**
- *divadlo chápal jako specifickou úroveň reality*
 - „Divadlo není hra na skutečnost – má vlastní realitu odlišnou od žité reality.“
- popis Artaudova herectví ve 20. letech:
 - „Jako herec byl úspěšný v rolích postav vyšinutých, rozdvojených, záhadných a tajemných. Měl-li ovšem vytvořit figuru neproblematickou, pak zklamával.“

Artaudův návrh kostýmu
pro divadlo Atelier (1922)

Artaud coby divadelní herec

Vývoj dekorace (1. teoretická stať, 1924):

- vydána časopisecky, dekorace však až druhořadá...
- primární jsou požadavky na **obrodu divadla**:
 - 1) proti divadlu podřízenému literatuře (textové předloze)
 - 2) proti avantgardnímu heslu „zdivadelnit divadlo“
- chtěl „znovuobjevit život divadla, zbavit ho iluzivnosti“
 - navázat na doby, kdy si divadlo nehrálo na život (jako v realismu či naturalismu), ale kdy skutečně žilo: archaické náboženské obřady a rituály
 - „Divadlo je třeba zbavit divadla.“ (předvádí vše jako dokončené a minulé, oddělené od diváků)
 - divák se nemá chodit dívat, nýbrž podílet se, stát se součástí akce (jako klauni v cirkuse)
 - nutnost proměny architektury divadelních budov, vyrábějících iluze – nutnost prolnutí aktérů a diváků!

- 1924 – ustala finanční podpora rodiny (smrt otce), období nouze (přespával v hledišti či v zákulisí)
- rozkol s psychiatrem, zhoršení duševního stavu
 - pociťuje se jako hluboká a temná propast, na jejímž dně je kdesi v temnotě ponořen a skryt on pravý, skutečný, nepoznaný, vnímaný jen matně z velké dálky...
- zanechal herectví
- člen **surrealistické skupiny** (Breton, Aragon aj.)
 - vedl časopis *Surrealistická revoluce*
 - 1925 šéf Kanceláře surrealistů
 - psaní jako forma psychoterapie (svědectví o své existenci)
 - texty a otevřené dopisy proti papeži, rektorům, psychiatrům, naopak podpora dalajlámy a buddhistických škol
 - vyloučen ze Surrealistické skupiny
 - odmítl vstoupit do Komunistické strany Francie

LA RÉVOLUTION SURREALISTE

LE PASSE

SOMMAIRE

Une lettre : E. Goguetbach,

TEXTES SURREALISTES :

Pierre Brancor, Raymond Queneau, Paul Eluard,
Désiré Sauréan, Morny de Beatty.

POÈMES :

Giorgio de Chirico, Michel Leiris, Paul Eluard,
Robert Desnos, Marco Rostich, Pierre Bressier.

RÊVES :

Michel Leiris, Max Morise,
Déclaration de la Vie : Jacques Barin.

Le Vampire : F. N.

Lettre aux voyantes : André Breton.

Nouvelle lettre sur moi-même : Antonin Artaud.

Cos animaux de la famille : Bessie Price.

CHRONIQUES :

Au bout du quel les arts décoratifs :
Louis Aragon.

Le Paradis perdu : Robert Desnos,
Léon Trotsky : Lénine : André Breton.

Pierre de Massot : Saint-Just : Paul Eluard.

Revue de la Presse : P. Eluard et B. Péret.

Correspondance, etc.

ILLUSTRATIONS :

Giorgio de Chirico, Max Ernst, André Masson,
Joaquín Miró, Picasso, etc.

ADMINISTRATION : 42, Rue Fontaine, PARIS (IXe)

ABONNEMENT,
les 12 Numéros :
France : 45 francs
Étranger : 55 francs

Dépositaire général : Librairie GALLIMARD

15, Boulevard Raspail, 15
PARIS (VIIe)

LE NUMÉRO :

France : 4 francs
Étranger : 5 francs

přebal časopisu
Surrealistická revoluce
(5. číslo editováno Artaudem)

- Studie z 2. pol. 20. let – netýkají se jen umění:
 - Postavení těla
 - O sebevraždě
 - Pupek předpeklí
 - Nervoměr
 - Umění a smrt
- stěžejní témata:
 - dichotomie těla a ducha, já vězněné v hmotném těle (svědectví „sebe sama“ uvnitř sebe)
 - komunikační nedostatečnost řeči – oproti divadlu, které kromě slov používá gesta, pohyby, zvuky, barvy, tvary...
 - „Když žiju, necítím, že žiju. Ale když hraju divadlo, pak cítím, že existuji.“
 - revolta proti Comédie-Française („hampejz pro labužníky“), ale i proti avantgardě (z „divadelní řeči“ udělala mluvení na jevišti)

- 1925 – Manifest divadla Alfreda Jarryho:
 - spoluautoři: **Roger Vitrac** a **Robert Aron**
 - publikováno časopisecky
 - název odkazuje k Jarryho *Otci Ubu* (prem. 1896), tato inscenace byla protestem proti tehdejšímu divadelnictví, vzpourou proti divadelnímu iluzionismu a naturalismu
 - divadlo ztratilo kontakt s realitou a stagnuje, je obrazem doby s rozvrácenými hodnotami
 - návrh na proměnu divadla:
 - vrátit divadlu **opravdovost**, učinit z něj **analogii ke skutečnému životu** (nikoli být jeho nápodobou)
 - do divadla se má chodit jako k „chirurgovi či zubaři“ (je to vážné, budete zasaženi, avšak přežijete...)

- 1926: založil surrealistické **Divadlo Alfred Jarry**
 - pokus vrátit divadlu kontakt s realitou a divákem
 - potíže sehnat herce i finance, pronajaté prostory
 - 1. večer: *Tajnosti lásky* (Vitrac), *Vyprahlé lůno aneb Šílená matka* (Artaudova hudební skica)
 - poslední večer: *Viktor aneb Dítka u moci* (Vitrac)
 - jen 2 sezony
 - celkem uvedeny jen 4 inscenace, každá s jedinou reprízou (1. premiéra 1927, poslední 1929)
 - Artaud rozvíjí své požadavky obrody divadla v programech k těmto inscenacím, např.:
 - na jevišti se nemá „hrát o životě“, divadlo samo je totiž jedním z projevů života
 - divák má odcházet otřesen a obrácen do nitra, uvržen do nejistoty hledání pravd na dně své duše

- Artaudova citace z programu k jedné z inscenací Divadla Alfred Jarry:

„Současné divadlo představuje život, snaží se nám dekoracemi a světly více či méně realistickými obnovit obyčejnou životní pravdu, anebo pěstuje iluzi, což je ještě horší. Nic není méně schopno nás okouzlit než iluze z falešných rekvizit, z papíru a pomalovaného plátna, kterou nám předvádí moderní scéna. – Divadlo musí být samo sebou a nezápasit s životem [tj. nekonkurovat životu]. V jednoduchém předvedení reálných objektů, v jejich spojení, v jejich řádu, ve vztazích mezi lidským hlasem a světlem je celá skutečnost, která si stačí sama a k svému životu žádnou jinou skutečnost nepotřebuje.“

- po krachu souboru nastává u Artauda období hluboké krize – přestal přispívat do časopisů, dál však prahl po obnovení divadla...

1927 – Manifest předčasně zrozeného divadla:

- důraz na magický charakter divadla
- snaha najít scénickou řeč, která by jevištními znaky učinila viditelným to, co je v lidské bytosti neviditelné

1931 – O divadle na Bali:

- stať je základem jeho pozdějšího přelomového spisu *Divadlo a jeho dvojenec*
- ovlivněno vystoupením **rituálních tanečníků z ostrova Bali**, jejich ukázkou dávného náboženského obřadu (pařížská koloniální výstava: Artaud bezmezně nadšen)
- řeč slov nahrazena **pohybem** (divadlo beze slov), dále **tanec, pantomima, zpěv, výkřiky, masky, kostýmy, hudba, rytmus, extáze...**
- tedy nikoli „umělá“ inscenace, nýbrž „**živoucí**“ obřad (skutečná podstata divadla, ne „ilustrování“ života podle umělé textové předlohy)

- 1. přednáška na Sorbonně – Inscenace a metafyzika:
 - vzorem bylo **orientální divadlo** (tím myslel asijské)
 - např. jak vyjádří noc evropské divadlo a jak asijské?
 - západní divadlo zdegenerovalo v mluvení na jevišti
 - jeviště není stránka s textem, má vlastní jazyk: **fyzickou řeč** (poezie prostoru) určenou smyslům (nikoli raci)
 - **slovo** však nemá z jeviště zcela vymizet
 - má být podřízeno divadlu jako v komedii dell'arte

1932 – Alchymistické divadlo:

- paralela s alchymií
 - snaha proniknout „hmotou“ ke kosmickým principům
- cesta od chaosu k řádu
- odkaz na starořecká **eleuzínská mysteria**
 - živoucí divadlo rituálů, ventilující konflikty základních sil

1932 – vzniká Artaudova teorie **divadla krutosti**

(Théâtre de la Cruauté), Manifest divadla krutosti:

- „*Nejde o sadistickou krutost, ale o kosmickou pozici člověka, který byl na svět vržen bez své vůle s jedinou jistotou – jistotou neodvratné smrti. Tedy krutost morální a psychologická.*“
- dostat diváka do kontaktu s vesmírnými silami
- návrat k **rituálním kořenům**: ke zrodu divadla z mýtů
- **duchovní očista**: prostřednictvím smyslů, nikoli racionality (viz antická katarze)
- text (slyšitelná řeč) měl být zrovnoprávněn s pohybovou složkou (viditelná řeč) – dohromady tzv. **kompletní řeč**
- **hrací prostor**: 4 bílé stěny, jeviště má splynout s hledištěm, všude se má hrát (mezi diváky, v rozích, na lávkách, ochozech...)
- budovy: hangáry, stodoly, tovární haly, sklady (upravené podle interiéru kostelů, chrámů či svatyní v Tibetu)
- Manifest divadla krutosti **špatně pochopen**, vzbudil odpor a výsměch...

Artaudova kresba:
Divadlo krutosti
(1946)

Druhý manifest divadla krutosti:

- snaha o vysvětlení nepochopeného 1. manifestu DK
- postupy lidového divadla, scénář *Dobytí Mexika*

1933 – 2. přednáška na Sorbonně – Divadlo a mor:

- paralela mezi účinky divadla a důsledky moru (současné divadlo „hromadně zabíjí“ svou nenaléhavostí), proto potřebuje **očistu**
- divadlo si nemá hrát na skutečnost, ale **stát se skutečností**

Film předčasně zestárlý:

- film je „živý“ jen při natáčení, při promítání už je jen zestárlou realitou (neživou iluzí)

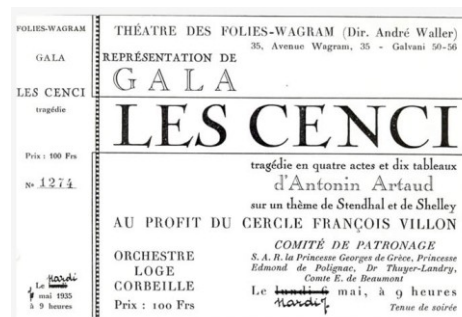
Pryč s uměleckými díly:

- namířeno proti literatuře

1935 – Ukrutný příběh rodiny Cenci:

- **tragédie** přepracovaná Artaudem podle předlohy P. B. Shellyho
- snaha o naplnění ideje **divadla krutosti**
- asistenti režie: Roger Blin & Jean-Louis Barrault
- Artaud očekával divadelní revoluci srovnatelnou s bitvou o Hernaniho...
- publikum nepřátelsky naladěno (divadelní smetánka roky provokovaná Artaudovými statěmi)
- nepředpojatí diváci však inscenaci chválili (včetně českého básníka Richarda Weinera)
- inscenace nepřijata (jen pár repríz), bankrot

vstupenka:

Ukrutný příběh rodiny Cenci
(vpravo Artaud v roli hraběte Cenciho)

1936 – Artaud podniká cestu do Mexika

- snaha hledat živé divadlo
- zkoumá rituály původních obyvatel Mexika, kmen **Tarahumara**
- v Mexiku 3 přednášky na univerzitě
- celkový pobyt 9 měsíců

1937 – Cesta do kraje Tarahumarů:

- o kultuře mexických indiánů kmene Tarahumara
- jejich rituály označil za nejkrásnější podobu divadla (nic nebylo „jenom jako“, vše bylo živoucí)
- „eroticky“ laděný rituál v souvislosti s kaktusem peyotl, pradávný iniciační obřad: „rituální pantomima“

pohoří Sierra Tarahumara

Tarahumarové při provozování prastarých obřadů

hermafroditní kaktus peyotl (rituální kaktus Tarahumarů)

peyotlový šaman (průvodce obřadem)

peyotlová vize

- po návratu frustrace z civilizace, žil z darů, rozchod se snoubenkou (po přednášce na bruselské univerzitě)
- 1937 – odjezd do **Irska**
- snaha zkoumat pozůstatky obřadů keltských druidů
- bez úspěchu
- zpáteční cesta incident – poté 9 let internován v různých psychiatrických léčebnách

1938 – Divadlo a jeho dvojenec:

- zásadní Artaudovo dílo
- dvojník: kopie, duplikát, klon
- dvojenec: **obdoba, zdvojení, paralelní realita**
 - tedy ne snaha o napodobení života jeho „kopírováním“
 - divadlo má být svébytný **paralelní svět** vytvářející svou vlastní realitu, nikoli pouhou nápodobu světa (coby kopie či zobrazení ve smyslu Aristotelovy mimese: napodobení reality), má být „**dvojencem světa**“
- **rituální herec** zůstává ve své roli člověka, zároveň však je taktéž **obřadním aktérem** (tím je „zdvojen“)
- požaduje návrat mýtů a rituální magie
- režisér je mistr obřadu, jenž nerežíruje, ale „uvádí do pohybu souvislosti Přírody“ (jakýsi šaman, kněz)
- obnovení řeči gest a pohybů (viz indické mudry)

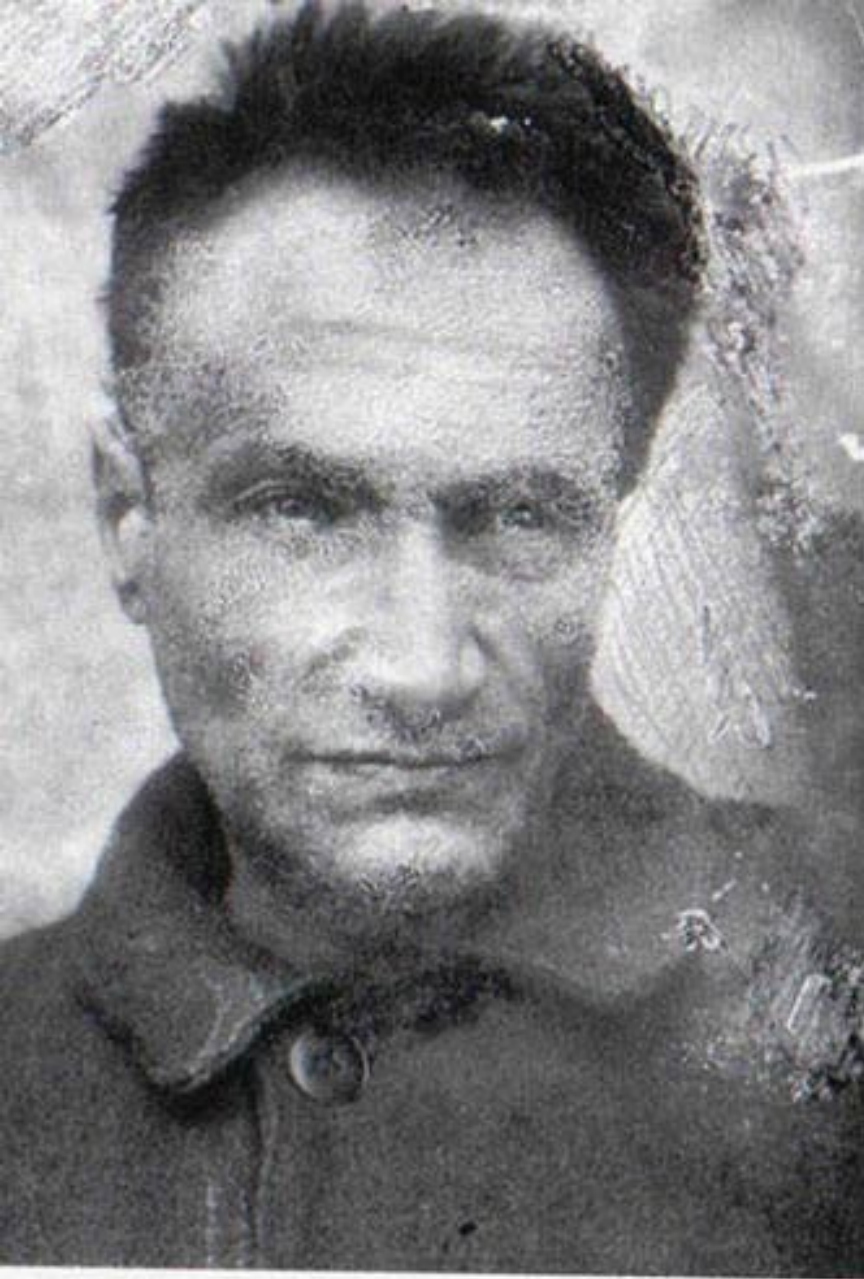
- obsahuje důležitou stať **Citová atletika**
 - analogií k závodícímu běžci nebo zápasícímu boxerovi jsou u herce **city** (emoce), v tom tkví hercův dvojník
 - výklad o herecké technice, jejíž podstatou jsou emoce: *„Má-li aktér na scéně opravdově jednat, a ne předstírat, musí v sobě vzbudit emoce, které ho k takovému jednání povedou. Na stupni emocionálního prožitku záleží, zda divák vstoupí dovnitř jeho jednání a objeví v divadle vlastní skutečnost.“*

1938 – Divadlo a anatomie:

- nedokončeno, stejně jako chystané turné s připravovanou inscenací podle vlastního textu nazvaného **Skoncovat s Božím soudem**
- odvezen do psychiatrického ústavu (elektrošoky)

Rodez (kaple ústavu pro choromyslné)

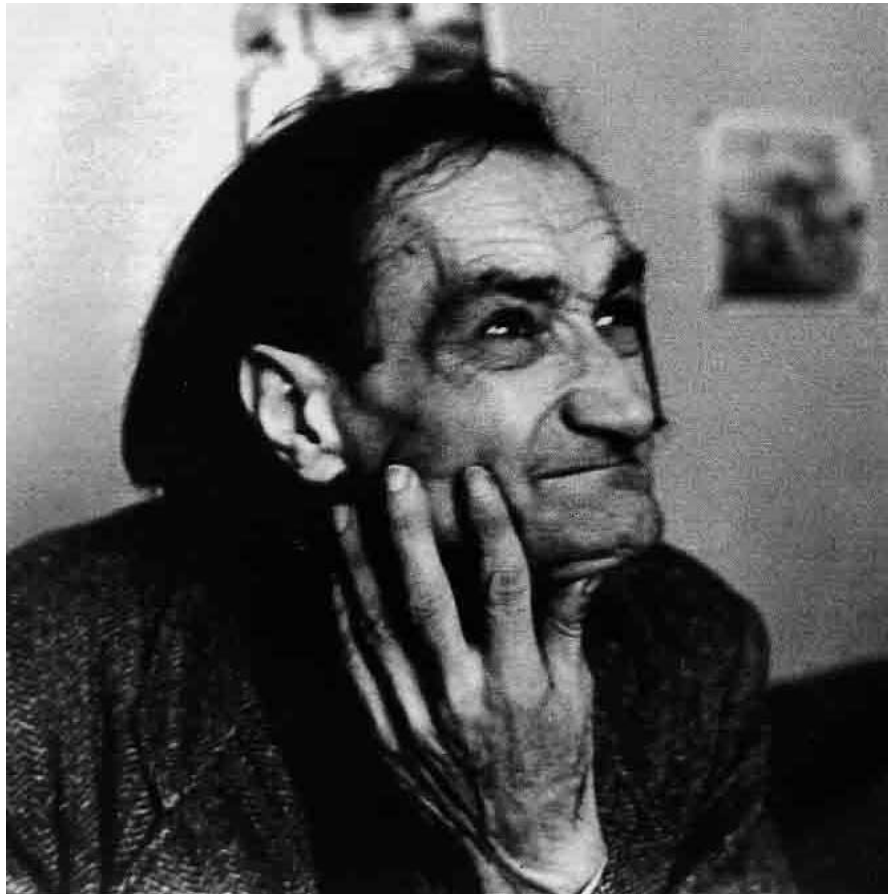
1943 – v ústavu

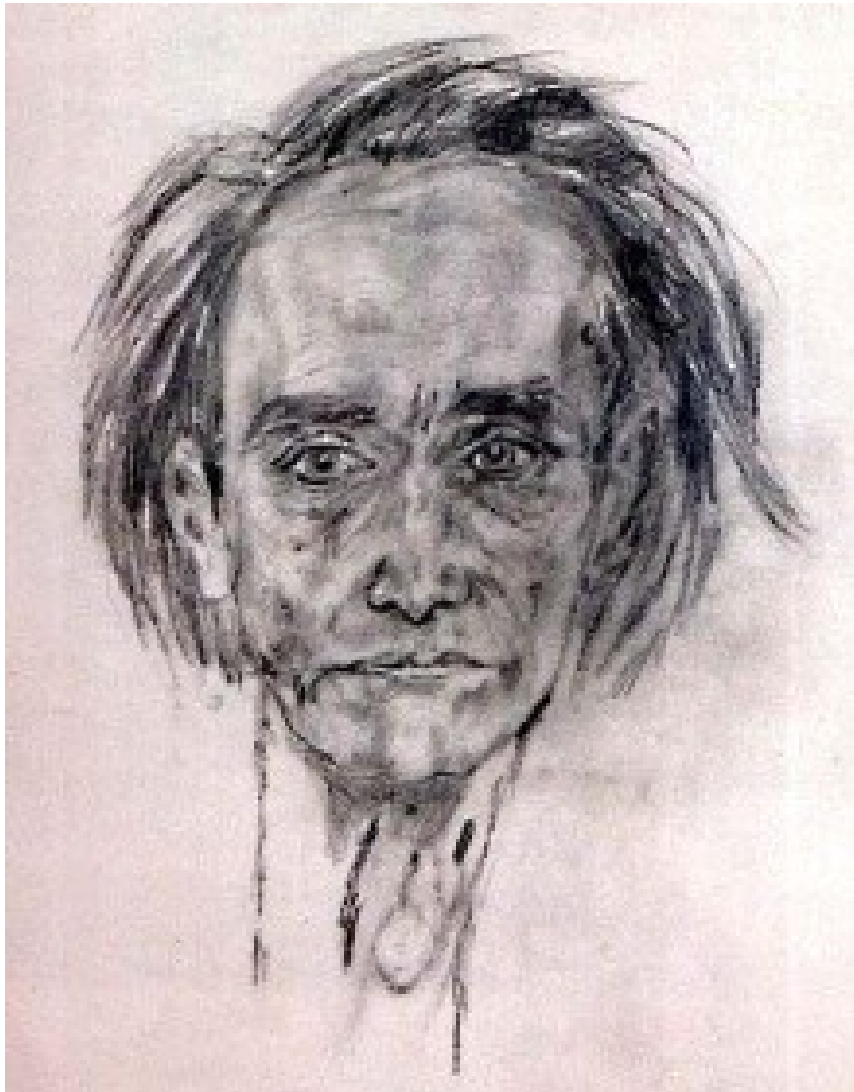
*Antonin Artaud à Rodez, 11 février 1943,
collection Anne Ferdière*

- Z dopisu Rogeru Blinovi (únor 1945, 2 roky před propuštěním):

„Nepřišel jsem do ústavu jako nemocný, ale naprosto dobrovolně. Dr. Ferdièr však se mnou přesto zachází jako s nemocným. Nechal po Paříži rozhlásit, že jsem těžce nemocný, přestože znal všechny okolnosti, které předcházely mé internaci, včetně pokusu o vraždu, který na mně byl spáchán na palubě Washingtonu strojníkem a stewardem. Věděl také o všech pokusech o otrávení, jimž jsem byl vystaven v Le Havru, kde jsem byl držen v cele ve svěrací kazajce a nohama připoutanýma k posteli, i v Rouenu (ústav), kde tajní agenti přinášeli ošetřovatelům balíčky s bílým práškem – ale nebyl to heroin, byl to kyanid draselný, jímž mi ošetřovatelé měli solit jídlo. Věděl také o pokusu o otravu, kterého se na mně dopustil dr. Vercier v Sainte-Anne (ústav) a který u mě vyvolal zánět míchy a srdeční slabost, z níž jsem se ještě docela nevyléčil. To všechno mu bylo známo, a přesto se mnou zacházel jako s duševně nemocným. A celou mou práci považoval za šílenství a mánii, protože jedním z mých prostředků je zpívat skandované věty a přitom je zapisovat, nebo provádět svým dechem a rukama údery do vzduchu, jako by to bylo kladivo nebo sekera, abych dostal duši do ovzduší nad svým tělem. Derviši a černošští kouzelníci toho provádějí mnohem víc a nikdo je nepovažuje za šílené, protože nebyli tak hloupí jako já, aby se nechali dobrovolně internovat. Je nejvyšší čas, abych se odtud dostal, protože si nechci nechat zabít duši a zničit paměť, vědomí a osobnost další sérií elektrošoků. Nikdy neodpustím dr. Ferdièrovi těch 50 kómatů, které jsem zde následkem elektrošoků zakusil.“

- po propuštění žil už jen 1 rok
- zemřel za nevyjasněných okolností 4. března 1948
- výrazně ovlivnil divadlo 2. poloviny 20. stol.
- od r. 1952 se každoročně uděluje **cena Antonina Artauda**

Artaudovy autoportréty

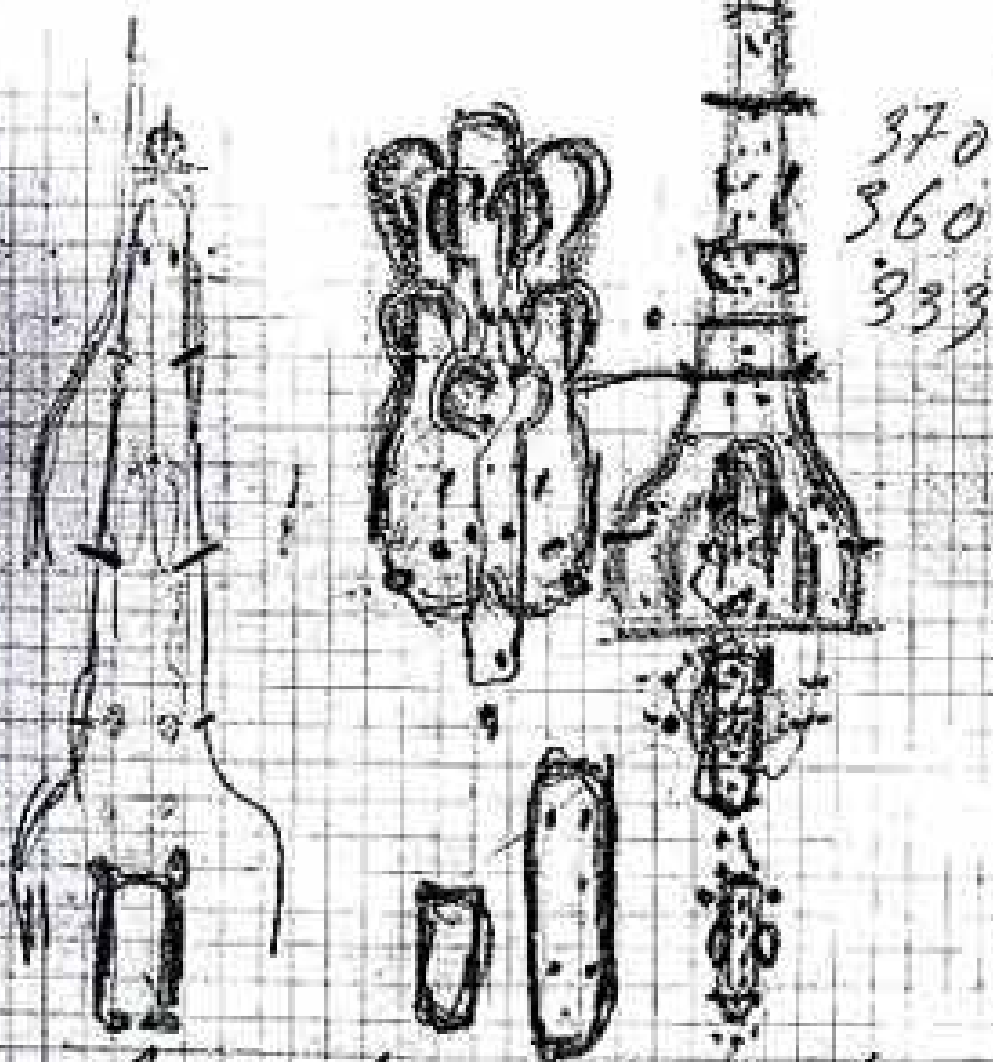
Artaudova
kresba

Le grand revelat. a de
tout le systeme de la
formation de l'homme
sage nous avons de
l'ordre de grace
qu'on ne revelat. du
suff. d'ailleurs

Le ve. purus, meron
est le facade
de tout. sepe repou-
vable. l'ite
en me ille de purus, au
nous a l'iss. -

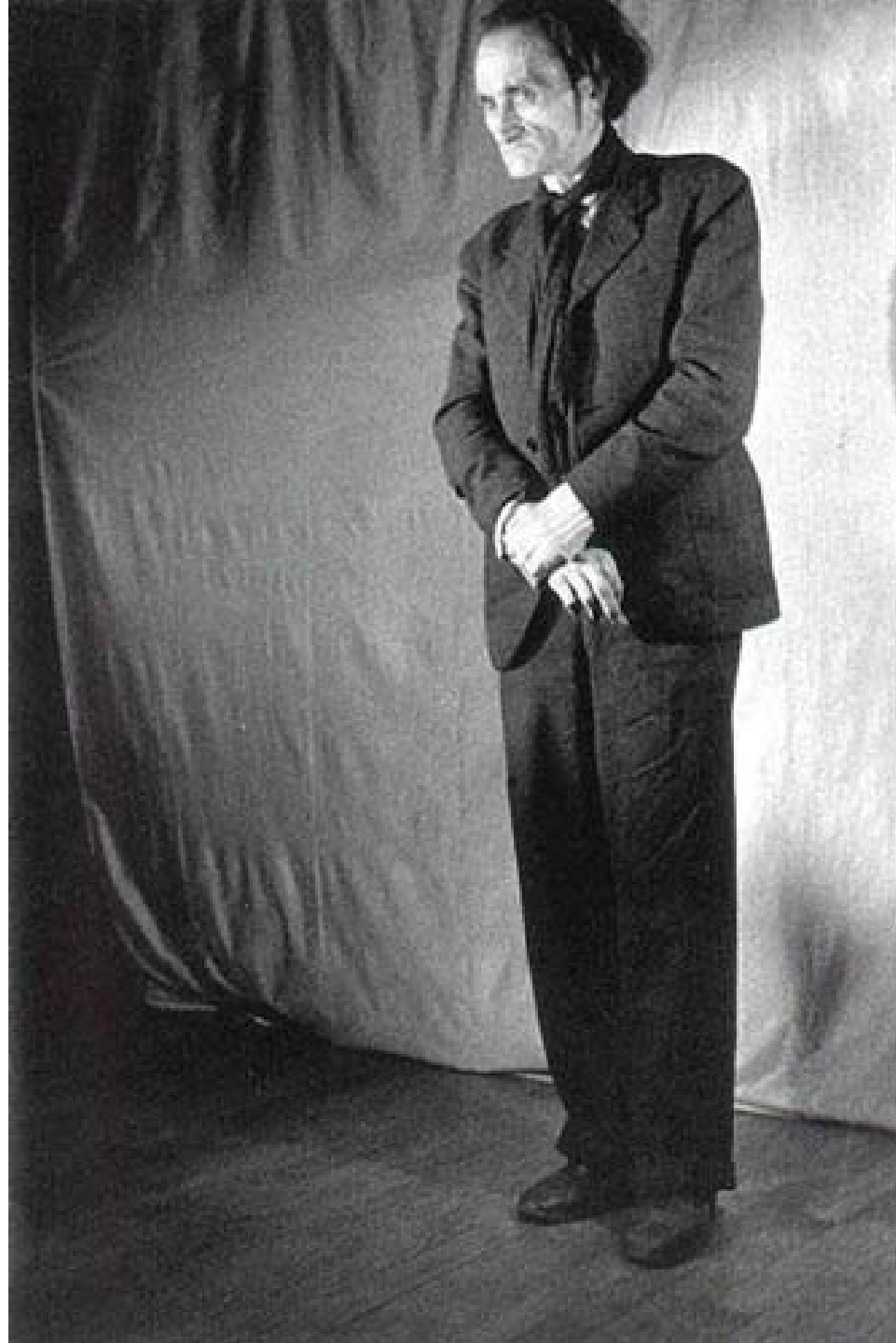
Artaudovy
poznámky

370
360
333

Artaudovy poznámky

Je suis pauvre de secrets
 ça a tellement fait un bien de
 dire l'histoire de la vie
 et ce retour à la réalité
 ne est pas les choses, mais un souffle
 à leur les choses ont tombé
 pour jamais. -

DOPORUČENÁ LITERATURA:

- Artaud, Antonin – **Divadlo a jeho dvojenec**. Praha, 1994.
- Artaud, Antonin – **Texty**. (3 díly) Praha, 1995 – 2003.
- Artaud, Antonin – **Van Gogh aneb Zasebevražděný společnosti / Skoncovat s božím soudem / Divadlo krutosti / Nervoměr**. (úryvky z díla) Praha, 1993.
- Kopecký, Jan – **Poslední z prokletých**. Praha, 1994.
- Kopecký, Jan – **Divadlo Antonina Artauda**. Praha, 1987.
- Hyvnar, Jan – **Francouzská divadelní moderna**. Praha, 1996.
- Pötner, Paul – **Experimentální divadlo**. Praha, 1965.
- Vilar, Jean – **Tajemství divadla**. Praha, 1960.